

ΑΣΙΑΤΙΚΟΕΥΡΩΠΑΪΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΚΑΙ ΟΔΟΙ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ 5ον π. Χ. ΑΙΩΝΑ *

Ὑπὸ

ERNST SCHULTZE

Πολὺ πρὸ τῆς δημιουργίας τῆς περιφήμου ὁδοῦ τῆς μετάξης ἐκ τῆς Κίνας πρὸς τὴν Εὐρώπην, δηλ. πολὺ πρὶν τὸ ἐμπόριον τῆς μετάξης λάθει μεγαλυτέραν ἔκτασιν διὰ τῆς ὑπερηπειρωτικῆς ὁδοῦ, ὃ Ἡρόδοτος περιγράφει μίαν ἐμπορικὴν ὁδὸν χρησιμοποιουμένην δι' ὅλου τοῦ ἔτους καὶ διὰ τῆς ὁποίας ἡδύνατό τις ἐκ τῆς Ἑλλάδος, μέσῳ τῆς χώρας τῶν Σκυθῶν, νὰ φθάσῃ ἕως τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας¹.

Φιλόλογοι καὶ ἱστορικοὶ ἡσχολήθησαν πολλάκις καὶ λεπτομερῶς μὲ τὴν ἐμπορικὴν ταύτην ὁδόν. Αὕτη παρουσιάζει ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τῆς πρὸς τὴν Ὀφείρ ὁδοῦ κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου μνημονευόμενος ἐν τῇ διηγήσει ταύτῃ λαὸς τῶν Ἀργιππαίων (διὰ τὸν ὁποῖον λέγει ὅτι κατῴκει εἰς τοὺς πρόποδας ἀδιαθάτων ὀρέων) ἀνεζητήθη εἰς τὰ Οὐράλια, εἰς τὰ Ἀλτάια, τὸν Καύκασον ὥς καὶ τὰ Καρπάθια.

Ὁ Heeren ἀπέδειξε, δι' ἐπιτυχοῦς ἐπιχειρηματολογίας, ὅτι τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς ὁδοῦ ταύτης ἦτο ἀφιερωμένον εἰς τὸ ἐμπόριον τῶν γουναρικῶν².

Ὁ Ἡρόδοτος λέγει, ὅτι ἡ πέραν τοῦ Τανάϊδος (Δὸν) χώρα δὲν εἶναι πλέον σκυθικὴ καὶ διακρίνει ἐν αὐτῇ δύο λαοὺς: «Τὸ πρῶτον μέρος ἀνήκει εἰς τοὺς Σαυρομάτας, οἵτινες ἀπὸ τοῦ ἀκροτάτου μυχοῦ τῆς Μαιώτιδος (Ἀζοφικῆς) λίμνης ἀρχόμενοι, νέμονται τὸ πρὸς Βορρᾶν τμήμα πορείας δεκαπέντε ἡμερῶν, τὸ ὁποῖον εἶναι γυμνὸν ἀγρίων καὶ ἡμέρων δένδρων. Οἱ Βουδίνοι κατοικοῦσιν τὸ δεύτερον τμήμα, ὅπερ γέμει παντοειδοῦς φυτείας».

* Ἡ μελέτη αὕτη ἐγράφη εἰδικῶς διὰ τὴν «Ἐπιθεώρησιν Κοινωνικῆς καὶ Δημοσίας Οἰκονομικῆς».

¹ Ἡρόδοτος IV 21—25.

² Heeren: Ideen über die Politik, den Verkehr und den Handel der vornehmsten Völker der alten Welt. I.

Ὁ Ἡρόδοτος, ἐπανερχόμενος εἰς ἄλλα μέρη τοῦ ἔργου του εἰς τοὺς Σαυρομάτας, λέγει ὅτι ἐγεννήθησαν ἐκ μίξεως τῶν Σκυθῶν μετ' Ἀμαζόνων. Οἱ Σκύθαι οὗτοι, οἱ λαθόντες ὡς γυναῖκας τὰς Ἀμαζόνας, διέβησαν μετ' αὐτῶν τὸν Δόν καὶ ἐπορεύθησαν πρὸς δυσμὰς τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ τούτου καὶ πρὸς Βορρᾶν τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν ἀπὸ τῆς Μαιώτιδος λίμνης¹.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἱστορίας τοῦ ἐμπορίου, κατὰ πολὺ σημαντικώτερον εἶναι ὅ,τι διηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῶν Βουδίνων. Ἐπρόκειτο περὶ λαοῦ πολυπληθοῦς καὶ ἰσχυροῦ². Εἰς τὴν χώραν τῶν ἔκειτο μία ξυλίνη πόλις ὀνομαζομένη Γελωνός, ἣτις εἶχεν ἰδρυθῆ ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ ὑπῆρχον καὶ ἑλληνικοὶ ναοί. Ἐν αὐτῇ ἐτελοῦντο ὡσαύτως, συμφώνως πρὸς τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα, κατὰ τριετίαν, βακχικαὶ ἐορταί. «Οἱ Γελωνοὶ εἶναι τὴν καταγωγὴν Ἑλληνες, οἱ ὅποιοι ἐκ τῶν ἐμπορικῶν κέντρων (ἐπὶ τῆς Μάυρης Θαλάσσης) μετώκησαν εἰς τὴν χώραν τῶν Βουδίνων. Νῦν δὲ ἡ γλῶσσα τῶν εἶναι μίγμα ἑλληνικῆς καὶ σκυθικῆς».

Ἐκ τῆς πληροφορίας ταύτης πρέπει ἴσως νὰ ἐξαχθῇ, ὅτι ἤδη πολὺ πρὸ τοῦ Ἡροδότου (ἦτοι πρὸ τῶν μέσων τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος) αἱ ἐν τῇ Σκυθίᾳ ἑλληνικαὶ ἐμπορικαὶ πόλεις ἐπλήρουν τὴν ἀνάγκην τῆς δημιουργίας ἐμπορικῶν πρακτορειῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ, ἣτις ἔκειτο πέραν τῆς περιοχῆς τῶν Σαυροματῶν. Ἐπειδὴ, ὡς φαίνεται, ἡ ξυλίνη πόλις ἦτο σημαντικῆς ἐκτάσεως, θὰ πρέπη νὰ διέμενεν ἐν αὐτῇ μέγας ἀριθμὸς ἐμπόρων. Τὴν πόλιν ὁλόκληρον περιέβαλλεν ὑψηλόν, ξύλινον τεῖχος, οἷον ἔχουν μόνον αἱ ἐν μέσῳ δάσους κείμεναι πόλεις, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ὀφείλουν νὰ προφυλάσσωνται ὅχι μόνον ἐκ τῶν περιπλανωμένων κυνηγῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἀγρίων θηρίων. Οἱ Ρῶσσοι, πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς ὠργανωμένης διοικήσεως, εἶχον κατασκευάσει τοιαῦτα τεῖχη εἰς ὅλην τὴν Σιθηρίαν. Τὰ ὠνόμαζον «Ostrogi», ὅπερ ἐν τῇ γερμανικῇ μεταφράζομεν συνήθως μὲ τὴν κομπαστικὴν λέξιν «Festung» (ὄχυρόν).

Ἡ ἐμπορικὴ πόλις Γελωνός πρέπει νὰ ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς τὸ σπουδαιότερον σημεῖον τῆς χώρας τῶν Βου-

¹ Ἡρόδοτος IV 110—117.

² Ἡρόδοτος IV 108.

δίνων, διότι συχνὰ ἐκάλουν τοὺς Βουδίνους Γελωνοὺς («οὐκ ὀρθῶς», ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος). Οὗτος τοὺς διακρίνει: Οἱ ἀληθεῖς Γελωνοὶ ἦσαν σιτοφάγοι, ἐκαλλιέργουν τὴν γῆν καὶ εἶχον κήπους, ἐνῶ οἱ Βουδῖνοι ἦσαν νομάδες καὶ εἶχον ἄλλην γλῶσσαν καὶ διάφορον ἐξωτερικὸν — ἦσαν ἀναμφιβόλως κυνηγοί.

Περιγράφει, μετὰ ταῦτα, μίαν λίμνην, ἡ ὁποία ἦτο πλουσία εἰς μηλωτοφόρα ζῶα, «περιθαλλομένη ἀπὸ ἔλος καὶ καλαμῶνα». Ἐν τῇ λίμνῃ ταύτῃ θηρεύονται ἐνύδριες, κάστορες καὶ ἄλλα «τετραγωνοπρόσωπα» ζῶα, τῶν ὁποίων τὸ δέρμα χρησιμοποιοῦν διὰ νὰ κοσμοῦν τὰς παρυφὰς τῶν ἐνδυμάτων¹.

Ἐὰν ἔπρεπεν ἡ λίμνη αὕτη ν' ἀναζητηθῇ εἰς τὰ ἔλη τῆς Pinsk (ἡ ὁποία ἐπὶ Τσάρων ἀνῆκεν εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Minsk), ἡ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου περιγραφομένη ἐμπορικὴ ὁδὸς θὰ ἔπρεπε νὰ ὀδηγῇ ἀπὸ τῆς Μαύρης Θαλάσσης πρὸς τὰ βορειοδυτικά. Δι' αὐτὸ ὁ Mannert ἀνεζήτησε τοὺς Βουδίνους εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Πολωνίας, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο δὲν συνέπιπτε πρὸς τὰς παρατηρήσεις τοῦ Ἡροδότου, ἀπεδέχθη ὅτι οἱ Βουδῖνοι εἶχον καὶ δευτέραν ἔδραν εἰς τὰς βορειοδυτικὰς ἀκτὰς τῆς Κασπίας Θαλάσσης². Ἀλλ' αἱ ἀκταὶ τῆς Κασπίας Θαλάσσης εἶναι πρὸς ἀνατολάς, βορρᾶν καὶ βορειοδυτικῶς τελείως ἄδενδροι· οἱ Βουδῖνοι ὅμως τοῦ Ἡροδότου κατῴκουν εἰς ἐκτεταμένα δάση. Πρὸς τούτοις ὁ Ἡρόδοτος, ὁ ὁποῖος γνωρίζει πολὺ καλὰ τὴν Κασπίαν Θάλασσαν, ὀνομάζει αὐτὴν πάντοτε θάλασσαν καὶ ποτὲ λίμνην.

Πάντως δὲν ἐλέγχθη, ὅτι ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερομένη λίμνη ἦτο τῆς αὐτῆς σπουδαιότητος μὲ τὰ λιθουανικὰ ἔλη, ἐπειδὴ ἀπλῶς ἀπῆντων καὶ ἐκεῖ κάστορες. Δυστυχῶς, οὐδόλως διευκρινίζει ὁ Ἡρόδοτος πόσον ἐξετείνετο πρὸς δυσμὰς ἡ περιοχὴ ἢ κατοικουμένη ὑπὸ τῶν Βουδίνων. Δυνατὸν ἦτο νὰ ἦσαν ἐξηπλωμένοι ἐφ' ὅλοκλήρου τῆς δασώδους περιοχῆς τῆς Ρωσσίας, ἥτις ἦτο τότε ἀσφαλῶς λίαν ἐκτεταμένη.

Μίαν τολμηράν, ἀλλὰ λίαν πιθανὴν θεωρίαν ἀναπτύσσει ὁ ἐκ Βαλτικῆς φυσιοδίφης Karl Ernst von Baer³: Δὲν εἶναι

¹ Ἡρόδοτος IV 109.

² Mannert, *Geographie der Griechen u. Römer*, 2 Ἔκδοσις IV, 346.

³ Karl Ernst von Baer: *Handelsweg, der im fünften Jahrhunderte n. Chr. durch einen grossen Teil des jetzt Russischen Gebietes ging*. (Ἐν: *Historische Fragen mit Hülfe der Naturwissenschaften beantwortet*. St. Petersburg 1873. S. 62—111). S. 84 ff.

ἀναγκαῖον, λέγει, νὰ ὑφίσταται καὶ σήμερον ἡ μεγάλη λίμνη μὲ τοὺς κάστορας, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ ὁ Ἡρόδοτος. Ὁ Baer πιστεύει, ὅτι αὕτη ἔκειτο ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ σημερινοῦ Nishni - Nowgorod. Ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι ἀνεγνώρισεν ἐκεῖ σαφῇ ἵχνη μιᾶς λίαν σημαντικῆς λεκάνης ὕδατος. Βορειοδυτικῶς κεῖται μία περισσότερον ἐκτεταμένη ἐλώδης περιφέρεια, διὰ τῆς ὁποίας ρέει ὁ ποταμὸς Kljäsma. Παρομοία, σήμερον τελείως ἀποτελματωμένη, περιοχὴ μικροτέρας ἐκτάσεως εὐρίσκεται νοτιοδυτικῶς τοῦ Nishni - Nowgorod. Καὶ ἐνταῦθα φαίνεται ὅτι κεῖνται παλαιαὶ λιμνώδεις ἐκτάσεις.

Ἐφ' ὅσον ἡ λίμνη τῶν καστόρων ἔκειτο εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ᾔητο πολὺ μακρὰν ἀπὸ τὴν ξυλίνην πόλιν Γελωνός. Ἐὰν ἡ πόλις αὕτη ἀπετέλει πρακτορεῖον διὰ τὸ ἐμπόριον τῶν γουναρικῶν, δὲν θὰ πρέπη νὰ τὴν φαντασθῶμεν εἰς τὴν ἄκραν τῆς δασώδους ἐκτάσεως, ἀλλ' εἰς τὸ μέσον αὐτῆς, μολονότι ἡ ἱστορία τοῦ ἐμπορίου τῶν γουναρικῶν τῶν τελευταίων ἑκατονταετηρίδων (κυρίως εἰς τὴν Βόρειον Ἀμερικὴν καὶ τὴν Σιθηρίαν) παρέχουν ἐπαρκῶς τὸ ἀντίθετον παράδειγμα.

Περὶ τῶν Βουδίνων λέγει ὁ Ἡρόδοτος ὅτι ᾔησαν οὗτοι οἱ μόνοι φθειροφάγοι τῆς περιοχῆς ταύτης¹, ἐννοῶν διὰ τῆς λέξεως «φθειροφάγος» τοὺς καταναλίσκοντας καρποὺς πευκῶν — ὠρισμένου εἴδους ἐξ αὐτῶν — οἵτινες ὁμοιάζουν κατὰ τὴν γεῦσιν πρὸς τὸ κάρυον. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς πεύκης (Pinus Cembra καλουμένης) ἀπαντᾷ ἐν Μεσευρώπῃ μόνον εἰς τὰ ὑψηλότερα ὄρη, ἐνῶ ἐν τῇ Σιθηρίᾳ ἀπαντᾷ εἰς τὴν πεδιάδα καὶ δὴ μέχρι τῶν βορειοτέρων μερῶν (μέχρι 68½ μοιρῶν βορείου πλάτους). Ἐντεῦθεν τῶν Οὐραλίων ἡ ὑπαρξίς της εἶναι περιωρισμένη.

Ἐφ' ὅσον οἱ Βουδίνοι ἔτρωγον καρποὺς πεύκης, θὰ πρέπη νὰ διετέλουν οὗτοι μετὰ τῶν βορειοτέρων μερῶν (63 - 64 μοιρῶν βορείου πλάτους) ἢ μετὰ τῆς Σιθηρίας εἰς ζωηρὰν συναλλαγὴν — ἐὰν δὲν ᾔθελομεν παραδεχθῆ ὅτι παλαιότερον ἢ Pinus Cembra ᾔητο σημαντικῶς διαδεδομένη καὶ νοτιώτερον, πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν πλευράν, ἀλλ' ἐξηφανίσθη. Εἰς τὴν Σιθηρίαν ἐκράτει ἡ συνήθεια, ἀκόμη καὶ κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα,

¹ Ἡρόδοτος IV 109.

νὰ κόπτουν ὀλόκληρον τὸ δένδρον διὰ νὰ λαμβάνουν τοὺς καρποὺς τῆς πεύκης.

“Ὅταν οἱ Πέρσαι ὑπὸ τὸν Δαρεῖον διέσχιζον τὴν χώραν τῶν Σκυθῶν, οἵτινες ἀπесύροντο ὅλοεν μακρύτερον, εἰσέβαλον καὶ εἰς τὴν χώραν τῶν Βουδίνων καὶ συνήντησαν τὴν ξυλίνην πόλιν Γελωνός, τὴν ὁποίαν οἱ Σκύθαι εἶχον ἐγκαταλείψει. Οἱ Πέρσαι ἔκαυσαν αὐτὴν καὶ ἠκολούθησαν τοὺς Σκύθας κατὰ πόδας μέχρις οὗ, διὰ τῆς χώρας ταύτης, ἔφθασαν τέλος εἰς τὴν ἔρημον. Ὁ Ἡρόδοτος λέγει, ὅτι αὕτη ἦτο ἐκτάσεως ἑπτὰ ἡμερῶν πορείας¹. Μετὰ τὴν ἔρημον ἔκειτο ἡ χώρα τῶν Θυσσαγετῶν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπήγαζον 4 μεγάλοι ποταμοί, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς χώρας τῶν Μαιητέων ἔρρεον εἰς τὴν λεγομένην Μαιώτιδα λίμνην. Εἰς ἐξ αὐτῶν ἦτο ὁ Τάναϊς (Δόν).

Πλησίον τῶν Θυσσαγετῶν — κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Ἡροδότου — ζοῦν οἱ Ἰύρκαι — καὶ αὐτοὶ ὡσαύτως ἐκ τοῦ κυνηγίου. «Ὑπερθεν τῶν λαῶν αὐτῶν, πρὸς ἀνατολάς, κατοικοῦσιν ἄλλοι Σκύθαι, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀποχωρισθῇ τῶν βασιλικῶν Σκυθῶν καὶ εἰς τὴν χώραν ταύτην ἐγκατασταθῇ».

Μέχρις ἐκεῖ ἡ χώρα ἦτο πεδινὴ καὶ εἶχε γόνυμον ἔδαφος, μακρύτερα ὅμως ἐγένετο λιθώδης καὶ τραχεῖα. Μεθ’ ὠρισμένην ἀπόστασιν φθάνει τις εἰς ἓνα λαὸν «ὁ ὁποῖος ζῇ εἰς τοὺς πρόποδας ὑψηλῶν ὀρέων καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ἀμφοτέρω τὰ φύλα εἶναι φαλακροὶ ἐκ γενετῆς καὶ σιμοὶ καὶ ἔχουν μεγάλα γένεια. Ὅμιλοῦν ἰδίαν γλῶσσαν, ἀλλὰ φέρουν σκυθικὴν ἐνδυμασίαν. Ζοῦν ἐκ τῶν καρπῶν ἑνὸς δένδρου, τὸ ὁποῖον καλεῖται ποντικόν, ἔχει περίπου τὸ μέγεθος τῆς συκῆς καὶ καρπὸν ὅμοιον πρὸς τὸ φασόλιον, ἀλλὰ μὲ πυρῆνα. Οὐδεὶς βλέπτει αὐτούς, διότι θεωροῦνται ἱεροί. Οὐδ’ ἔχουν πολεμικόν τι ὄπλον. Ἀλλὰ καὶ τὰς διαφορὰς τῶν γειτόνων οὗτοι λύουν καὶ ὅταν φυγὰς εἰς αὐτοὺς καταφύγῃ ὑπ’ οὐδενὸς πλέον ἐνοχλεῖται. Τὸ ὄνομα τοῦ λαοῦ τούτου εἶναι Ἀργιππαῖοι».

Μέχρι τῶν φαλακρῶν τούτων εἶναι ἡ χώρα καὶ οἱ λαοὶ καλῶς γνωστοί, διότι καὶ Σκύθαι ἐταξίδευον πρὸς τὰ ἐδῶ, παρὰ τῶν ὁποίων εὐκόλως ἠδύνατό τις νὰ λάβῃ πληροφορίας, καὶ Ἕλληνες ὡσαύτως ἐκ τῆς ἐμπορικῆς πόλεως Ὀλθία καὶ ἐξ ἄλλων ἐλληνικῶν ἐμπορικῶν πόλεων τοῦ Πόντου. «Οἱ Σκύθαι, οἱ ταξιδεύοντες εἰς τὰ μέρη ταῦτα, χρησιμοποιοῦν

¹ Ἡρόδοτος IV 123.

εἰς τὰς ὑποθέσεις των ἑπτὰ διερμηνεῖς καὶ ἑπτὰ γλώσσας».

Διὰ τὰ πέραν τοῦ λαοῦ τῶν φαλακρῶν οὐδεὶς γνωρίζει τι ἀκριβῶς, διότι λίαν ὑψηλὰ καὶ ἄθρατα ὄρη ἀπέκλειον τὴν ὁδόν. «Κατὰ τὰ λεγόμενα τῶν φαλακρῶν, τὰ ὄρη ταῦτα πρέπει νὰ κατοικοῦνται ὑπὸ αἰγοπόδων ἀνθρώπων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν μοῦ φαίνεται πιστευτόν· ὑψηλότερα δὲ πρέπει νὰ ζοῦν ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ 6 μῆνας κοιμῶνται, πρᾶγμα ποῦ ὀλιγώτερον ἀκόμη δύναμαι νὰ πιστεύσω»¹.

Αὕτη εἶναι ἡ διήγησις τοῦ Ἡροδότου· ἀναμφιβόλως, περιγράφει οὗτος μίαν ἐμπορικὴν ὁδόν, ἣτις, προφανῶς, εἶχε δημιουργηθῇ ὑπὸ τῶν Σκυθῶν. Μία συναλλαγὴ μετὰ τόσον πολλῶν λαῶν (ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς ἦτο δυνατόν νὰ ἦσαν πλήρως πρωτόγονοι) μόνον βραδέως εἶναι δυνατόν νὰ διαμορφωθῇ καὶ δύναται νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ μακρότερον χρονικὸν διάστημα μόνον ἐὰν αὕτη εἶναι συμφέρουσα δι' ὅλους τοὺς λαούς, οἵτινες μετέχουν αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἔμπορος κατὰ τὴν διαδρομὴν ταύτην μετὰ λίαν διαφόρων λαῶν ἤρχετο εἰς συναλλαγὴν καὶ πρὸς τοῦτο ἐχρησιμοποίει διερμηνεῖς ἑπτὰ διαφόρων γλωσσῶν, πρέπει ν' ἀποδεχθῶμεν, ὅτι ἡ ἐμπορικὴ αὕτη ἐπικοινωνία ἐγένετο διὰ καραθανίων, διότι, ἄλλως, θὰ ἦτο σχεδὸν ἀδύνατον ν' ἀσκήσῃ οὗτος ἀνταλλακτικὸν ἐμπόριον μεθ' ὅλων τῶν ποικίλων λαῶν, διὰ τῆς χώρας τῶν ὁποίων διήρχετο.

Πιθανὸν εἶναι περαιτέρω, ὅτι ἡ ἐμπορικὴ αὕτη ὁδὸς δὲν ἀπετέλει εὐθεῖαν γραμμὴν, ἀλλὰ τὸ πρῶτον ἐστρέφετο πρὸς βορρᾶν — ὁ Ἡρόδοτος λέγει, ὅτι ἡ διάθασις τῶν στεππῶν τῶν Σαυροματῶν ἦτο πορείας 15 ἡμερῶν (= 75 γεωγρ. μιλίων = 562 χιλιομέτρων). Συνεπεία τῆς παρεκκλίσεως ταύτης, θὰ ἔφθανε μέχρι τῆς περιοχῆς τοῦ Saratow (ἐν ἣ περιπτώσει διέβαινε τὸν Δὸν πλησίον τῆς καμπύλης του) ἢ ἔτι ὑψηλότερον (ἐν ἣ περιπτώσει ἡ διάθασις ἐγένετο βορειότερον). Δένδρα ὑπάρχουν ἐνταῦθα μόνον εἰς ἐξαιρετικῶς εὐνοϊκὰς θέσεις. Ἰνα φθάσουν τὸ δασῶδες τμήμα, ὅπου ἀντήλλασσον τὸ ἐμπόρευσμά των μὲ γουναιρικά, ὥφειλον νὰ παρεκκλίνουν τοῦ δρόμου των πρὸς νότον, ὡς πιστεύει ὁ Baer.

Τὶ ὅμως εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαχθῇ περὶ τῶν Ἀργιππαίων, οἵτινες ἀπετέλουν τὸν τελικὸν κρίκον ἐν τῇ ἀλύσει ταύτῃ τῶν ἐμπορικῶν λαῶν; Ὁ Ἡρόδοτος περιγράφει αὐτοὺς εἰς ὀλίγας

¹ Ἡρόδοτος IV 22 - 25.

γραμμάς: ἔχουν μεγάλα γένεια καὶ εἶναι σιμοὶ καὶ φαλακροί. Τὰ δύο πρῶτα χαρακτηριστικὰ τῆς κεφαλῆς μαρτυροῦν τὴν μογγολικὴν φυλὴν, τὸ τελευταῖον τὴν συνήθειαν τοῦ νὰ κουρεύουν τὴν κεφαλὴν. Ἄλλ' οἱ ἱερεῖς εἰς τοὺς Μογγόλους καὶ τοὺς Κάλμουκους ἔχουν τελείως κεκαρμένην τὴν κεφαλὴν. Εἶναι λίαν πιθανόν, ὅτι τὸ ἐμπορικὸν καραθάνιον, τὸ ὁποῖον ἔφθανε μέχρι τοῦ λαοῦ τῶν φαλακρῶν, συνήντα ἐν μοναστήριον, ὅπερ εὐρίσκετο ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Εὐρώπην πλευρᾶς τοῦ ὅρους ὡς ἀκράϊος σταθμός, ἵνα ἐκεῖ ἀναμένη τὸ ἐμπορικὸν καραθάνιον καὶ ἀνταλλάσσει τὰ ὑπ' αὐτοῦ κομιζόμενα ἐμπορεύματα πρὸς τὰ προϊόντα τῆς χώρας. Διὰ τὸν λοιπὸν λαόν, ὁ ὁποῖος ἔζη ἐπὶ τῆς ἄλλης πλευρᾶς τοῦ ὅρους, οἱ Ἕλληνες καὶ Σκύθαι ἐμπορευόμενοι δὲν εἶχον πληροφωρίας—ἥ δὲν ἐδείκνυον κανὲν ἐνδιαφέρον πρὸς τοῦτο. Ὅτι πράγματι ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μόνον μὲ μίαν κοινότητα ἱερέων, ἀποδεικνύει ἡ βεβαίωσις τοῦ Ἡροδότου, ὅτι οἱ φαλακροὶ εἰς οὐδένα ἔκαμνον κακὸν καὶ ἐθεωροῦντο ἱεροί. Οὐδέποτε ὁλόκληρος λαὸς ἐφημίσθη δι' ἀγιότητα. Ἡ ἀγιότης ὅμως ἠδύνατο καλῶς νὰ ἀρμόσῃ εἰς μίαν κοινότητα ἱερέων.

Ἀλλὰ ποῦ εὐρίσκετο ὁ ἀκράϊος οὗτος σταθμός τῆς μογγολικῆς φυλῆς; Ὁ Ἡρόδοτος λέγει: εἰς τοὺς πρόποδας ἀδιάθρων ὁρέων. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πρόκειται περὶ τῶν Οὐραλίων, διότι ταῦτα οὐδέποτε ἀπετέλεσαν γραμμὴν χωριστικὴν λαῶν: Εἰς τὸ Αἰκατερίνμπουργκ σημειώνουν κενόν, ὁμοίως πρὸς βορρᾶν.

Ποῖον ὅρος νὰ εἶχεν ὑπ' ὄψιν του ὁ Ἡρόδοτος; Ἐν πρώτοις, οὐδόλως εἶναι ἀνάγκη νὰ ᾔτο ἀδιάθρατον· συχνὰ ἰσχυρίζονται τοῦτο διὰ νὰ ἐμποδίσουν τοὺς ξένους νὰ προχωρήσουν περαιτέρω. Πρέπει ἐπίσης τὸ μοναστήριον νὰ εὐρίσκετο εἰς στενὴν ἐπαφὴν μετὰ τοῦ πέραν τῆς κορυφογραμμῆς κυρίου τμήματος τοῦ λαοῦ, ὡς ἀποδεικνύει μόνη ἡ ὑπαρξὶς ἀνταλλακτικοῦ ἐμπορίου μετὰ τῶν Σκυθῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων.

Διὰ τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τὸ μογγολικὸν μοναστήριον, δύναται ἴσως νὰ μᾶς παράσχη ὑπηρεσίας ἡ ὑπόδειξις τοῦ καρποῦ, τὸν ὁποῖον ἔτρωγον οἱ Ἀργιππαῖοι. Διῶλίζον τὸν χυμὸν του καὶ ἔπινον αὐτὸν μόνον ἢ μετὰ γάλακτος. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπρόκειτο περὶ τοῦ ἀγριοκεράσου (*Prunus Padus*), ὡς ὑπέθετεν ὁ Heeren, διότι ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι ᾔτο ὅμοιος πρὸς φασόλιον καὶ περιεῖχε

πυρῆνα. Διὰ τὸ φασόλιον χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν κύαμος, διὰ τῆς ὁποίας οἱ ἀρχαῖοι ἐσυνήθιζον νὰ ὀνομάζουν εἰδικώτερον τὸ μεγάλο φασόλιον, τὸ ὁποῖον ἡμεῖς καλοῦμεν κουκίον. Ἀναφέρει περαιτέρω, ὅτι οὗτος ἢ τὸ δένδρον ἐκ τοῦ ὁποίου τὸν συνέλεγον ὠνομάζετο ἐν Ἑλλάδι ποντικόν. Ἐπρόκειτο λοιπὸν περὶ καρποῦ, ὅστις εἰσήγετο ἐκ τῆς Μαύρης Θαλάσσης. Ὁ στυφὸς καρπὸς τῆς ἀγριοκερασιᾶς δυσκόλως θὰ ἔπρεπε νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὸ ἐμπόριον.

Εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου περιγραφόμενον καρπὸν, ὁ Baer ἀνεγνώριζε τὸν καρπὸν τῆς ἀγριοεληᾶς (*Elaeagnus angustifolia*), καὶ δὴ τὸ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καλλιεργούμενον εἶδος¹. Αὕτη εὐδοκιμεῖ πολὺ εἰς τὰς στέππας, εἰς θέσεις, ὅπου παρουσιάζεται περισσοτέρα τοῦ συνήθους ὑγρασία. Εἰς τὴν στέππαν τῶν Κιργισίων, οἱ καρποὶ οὗτοι παράγονται τόσον μεγάλοι καὶ χυμώδεις, ὥστε εἶναι φαγώσιμοι. Βαθύτερον πρὸς νότον, εἰδικώτερον περὶ τὴν Βουχάραν, καλλιεργοῦν πλησίον τῶν ποταμῶν καὶ τῶν καναλίων ἓν εἶδος, τὸ ὁποῖον φέρει μεγαλύτερους καρπούς, οἱ ὁποῖοι φθάνουν τὸ μέγεθος τοῦ ἀμυγδάλου καὶ εἶναι λίαν γλυκεῖς. Ξηροί, ἔχουν κάτι τὸ ἀλευρῶδες, περιέχουν ὅθεν πολλὰς στερεὰς θρεπτικὰς οὐσίας. Δι' ὃ καὶ τοὺς παρωμοίασαν συχνὰ πρὸς μικροὺς χουρμάδες. Εἶναι δι' αὐτὸ ἀγαπητοὶ εἰς τοὺς λαοὺς τῶν στεππῶν καὶ εἰς τὰ μέρη, ὅπου δὲν εὐδοκιμοῦν οἱ χουρμάδες, χρησιμοποιοῦνται ὡς προμήθεια τροφίμων κατὰ τὰ ταξίδια.

Οἱ καρποὶ τῆς ἀγριοεληᾶς, οἵτινες ἐν τῇ ἀγρία αὐτῆς καταστάσει ἔχουν τὸ μέγεθος τῆς ἐλαίας, ἀλλ' εἰς τὸ καλλιεργημένον εἶδος εἶναι πολὺ μεγαλύτεροι, καὶ σήμερον ἔτι ὑπὸ τῶν Τατάρων καὶ τῶν Ἀρμενίων συνθλίβονται καὶ βράζονται εἰς εὐάρεστον πολτόν, τὸν ὁποῖον ὀνομάζουν Tolkun καὶ ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν συνήθη τροφήν αὐτῶν.

Ὁ Baer βλέπει εἰς τοὺς Ἀργιππαίους ἓναν μογγολικὸν λαὸν τῶν στεππῶν τοῦ κινεζικοῦ Τουρκεστάν, ὁ ὁποῖος μόνον χάριν τοῦ ἐμπορίου εἶχε τοποθετήσῃ ἐκεῖ ἀριθμὸν ἱερέων, καὶ δὴ ἀναγνωρίζει τοὺς Βασκίρους.

Ἀνασκαφαὶ τῶν τελευταίων ἐτῶν ἐπεθεβαίωσαν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Baer καὶ ἐπέχυσαν ἔτι περισσότερον φῶς εἰς τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ βόρεια τῆς Μαύρης

¹ Περισσότερα ἴδε ἐν Baer σ. 95.

Θαλάσσης. Τὸ ἐκπληκτικώτερον εἶναι ἡ ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως ἐμπορικῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς βορείου Μογγολίας καὶ τῆς Μαύρης Θαλάσσης, ἣν προσήγαγε τὸ κατὰ τὸ 1924/25 εὐτυχές εὔρημα ἐν τῷ λόφῳ Noın Ula, 100 χλμ. βορείως τῆς Οὐργκα· μετὰ πολυτίμων κινεζικῶν προϊόντων τῆς ἐποχῆς τοῦ Han (ἀρχομένης τὸ 206 π. Χ.) εὑρον ἐκεῖ ἑλληνικὰ μάλ-λινά χειροτεχνήματα.

Ἡ ἐκ συγκοινωνιακῶν καὶ γεωγραφικῶν λόγων ἐξ ἀρχῆς προφανῆς ὑπόθεσις, ὅτι οἱ εἰς τὰ βόρεια τοῦ Πόντου ἐμπορικοὶ σταθμοὶ εἶχον κυρίως ὡς ἔργον ν' ἄσκοῦν ἐμπόριον μετὰ τῶν βορείων χωρῶν τῆς Εὐρώπης ὡς καὶ τῆς Ἀσίας, χρησιμοποιοῦντες τὴν φορὰν τῶν ρωσσικῶν ποταμῶν, ἐπεβεβαιώθη πλήρως διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν προϊστορικῶν ἐρευνῶν. Ρίπτεται δι' αὐτῶν καταπληκτικὸν φῶς ἐπὶ τῆς ἀξίας καὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ ἐμπορίου τοῦ Πόντου τῶν πρὸ Χριστοῦ αἰώνων. Πρέπει νὰ ὑφίστατο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μία μεγάλη ἐμπορικὴ ὁδὸς πρὸς τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν διὰ τῶν Οὐραλίων, κατὰ μῆκος τοῦ Κάμα¹. Ἡ περιφέρεια μεταξὺ τοῦ Γενισέη καὶ τῆς λίμνης Βαϊκάλης εὕρισκετο κατὰ τὴν πρώτην π. Χ. χιλιετηρίδα εἰς στενὴν ἐπαφὴν μετὰ τῶν Σκυθῶν καὶ πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐδανείσθη, τὰ ὁποῖα περαιτέρω ἀνέπτυξεν ².

Ἡ πλειονότης τῶν Σκυθῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων δὲν ὑπερέβη προφανῶς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῶν Οὐραλίων. Καὶ ἐσχάτως τὸ κύριον ἐμπορικὸν κέντρον τῶν σιθηρικῶν προϊόντων κεῖται ὁμοίως εἰς τὰ δυτικὰ τῶν Οὐραλίων, εἰς τὴν Perm καὶ τὴν Nishni Nowgorod. Τὸ αὐτὸ ἐγένετο καὶ τότε, διότι αἱ δυσκολίαι τῆς ἐπικοινωνίας εἰς τὰ Οὐράλια δὲν θὰ εἴλκυον τοὺς ξένους νὰ τὰ διαβοῦν.

Εἰς Ἑλλήν ὅμως εἰσέδυσσε θαρραλέως βαθύτερον πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἔζησεν, ὡς φαίνεται, ἐπὶ πολὺν χρόνον φιλικῶς μετὰ τῶν Ἰσσηδόνων: ὁ Ἀριστέας. Ἦδη κατὰ τὸν βον π. Χ. αἰῶνα πρέπει νὰ ἔφθασε μέχρι τῆς δυτικῆς Σιθηρίας³.

¹ Reallexikon der Vorgeschichte, IX 318.

² Αὐτόθι XII 71.

³ Ἴδε τὰς περὶ αὐτοῦ ὀλίγας ὑπαρχούσας πληροφορίας ἐν Richard Hennig: *Terrae incognitae*. I Leiden 1936. S. 54 καὶ τὰς ὑπὸ τοῦ Hennig προστιθεμένας παρατηρήσεις σ. 57.

Ὁ ἄγνωστος οὗτος συγγραφεύς, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπεδόθη τὸ ὄνομα Ἀριστέας, πρέπει νὰ εἰσέδυσσε διὰ τῶν Οὐραλίων εἰς τὴν Δυτικὴν Σιθηρίαν. Τὸ ἐλατήριον αὐτοῦ ἦτο ἡ ἐπιθυμία ν' ἀνεύρῃ τὰς πηγὰς τοῦ χρυσοῦ, τὰς ὁποίας εἶχον λόγους νὰ εἰκάζουν ὑψηλότερον, εἰς τὰ βορειοδυτικά. Εἰς τὴν διήγησίν του παίζει μέγαν ρόλον ὁ χρυσός. Τὴν ἀσφαλῆ ἀνεύρεσιν τῆς χώρας τοῦ χρυσοῦ δὲν ἐπέτυχεν· ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ἱκανοποιηθῇ μὲ ὅ,τι ὁ ἐμπορικὸς λαὸς τῶν Ἰσσηδόνων ἐθεώρησε καλὸν νὰ τοῦ ἀνακοινώσῃ. Καὶ ἐξ αὐτοῦ δὲν ἔλειψαν — ὅπως πάντοτε — ὑπερβολαὶ καὶ ἐκπληκτικὰ παραμύθια. Τότε ἀνεφάνησαν διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸν κόσμον τῶν παραστάσεων τῶν Ἑλλήνων οἱ «χρυσοφύλακες γρυπες». Οὗτοι ἔπρεπε νὰ κατοικοῦν ἐν τῇ μακρυνῇ γειτονίᾳ τῶν Ἰσσηδόνων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μόνον οἱ Ἀριμασποὶ τοὺς ἐχώριζον. Τὸ σύμβολον τοῦ μυθικοῦ γρυπὸς¹ παίζει ἐξαιρετικῶς μέγαν ρόλον εἰς τοὺς μεταλλωρύχους τοῦ ποτὲ δραστηρίου, ἀνευ ἵχνους ἐξαφανισθέντος λαοῦ τῶν Tschuden, οἵτινες πολυπληθεῖς ἐξετείνοντο εἰς τὴν περιοχὴν ἀπὸ τοῦ Βόλγα μέχρι τοῦ Ἀμούρ, ἔνθα ὁμαδικῶς κατὰ τὸ 150 π. Χ. ἀπώκησαν.

Οἱ εἰς τὴν μεταλλωρυχίαν ἀσχολούμενοι Tschuden, οἵτινες κατώκουν κυρίως τὴν νότιον Σιθηρίαν, διεξῆγον μετὰ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου ἐμμέσως (ἴσως ἐνιαχοῦ καὶ ἀμέσως) ἀνταλλακτικὸν ἐμπόριον, ὡς τονίζει καὶ ὁ Beck. Ἰδιαιτέρως ἰσχύει τοῦτο διὰ «τὰς πλουσίας εἰς ὄρυκτὰ περιοχὰς μετὰ τοῦ ποταμοῦ Ἰρτις καὶ τοῦ Γενισέη, καὶ δὴ τὰς πλησίον τοῦ Ἀνω - Γενισέη». Ἡ ὑπερφυσικὴ μορφή τοῦ γρυπὸς συναντᾶται πολλάκις εἰς τὰ γλυπτὰ τῶν μεταλλωρύχων Tschuden. Ὅθεν εἶναι ἀντιληπτὴ ἡ ὑπαρξίς σχέσεως μετὰ τοῦ συμβόλου τοῦ γρυπὸς καὶ τῆς ἐξαγωγῆς χρυσοῦ ὑπὸ τῶν Tschuden καὶ ὅταν ὁ Beck μετατοπίζει τοὺς «χρυσοφύλακας γρυπας» τοῦ Ἡροδότου εἰς «τὴν πλουσιωτέραν εἰς ὄρυκτὰ περιοχὴν Ὀλοκλήρου τοῦ ἀρχαίου κόσμου», εἰς τὰ Ἀλτάϊα, ὅπου ἤδη ὁ Humboldt ἀνεζήτησεν αὐτοὺς καὶ ὅπου εὕρισκετο «μία ἀρχαιοτάτη θέσις ἐξαγωγῆς ὄρυκτῶν», δύναται τις νὰ συμφωνήσῃ πρὸς αὐτόν. Τοὺς χρυσὸν διψῶντας Ἀριμασποὺς μετατοπίζει ὁ Beck εἰς τὸν Γενισέη. Οἱ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νομάδες Ἰσσηδόνες ἀνήκουν εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ ποταμοῦ

¹ Ludwig Beck: Geschichte des Eisens, 1884. I 273—280.

Ἴρτις καὶ φθάνουν μέχρι τῆς πεδιάδος τοῦ Isset, ὅπου ἀνοίγεται ἡ σπουδαιότερα δίοδος διὰ τῶν Οὐραλίων πρὸς τοὺς εἰς τὸν Πόντον ὀδηγοῦντας ποταμούς.

Ἐξ ὧν αὐτῶν προκύπτει, ὅτι τὸ ὄνομα τῶν Σκυθῶν περιελάμβανε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὡς γενικὴ ἔννοια, τοὺς πλέον ποικίλους λαοὺς τῆς βορείου καὶ μέσης Ἀσίας, τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ κατ' ἀρχὰς τῆς βορείου Μεσευρώπης, λαοὺς παντοίων φυλῶν καὶ πολιτισμῶν. Ἀκόμη καὶ οἱ Γότθοι ἀπεκλήθησαν ἀργότερον¹ Σκύθαι. Ὅτι τὸ ἴδιον ὄνομα ἀντηχεῖ εἰς τὸν συχνὰ ἀναφαινόμενον χαρακτηρισμὸν «Yüetschi» τῆς κινεζικῆς φιλολογίας, κατέδειξεν ὁ Humboldt καὶ νεωστὶ μὲ διαφωτιστικὰ ἐπιχειρήματα ὁ Richthofen. Αἱ ξανθαὶ καὶ κυανόφθαλμοι αὗται σκυθικαὶ φυλαὶ ἐκλήθησαν² ἐνίστε καὶ «Serer» καὶ ἔνεκα τούτου μετὰ τῶν Κινέζων συνεχέοντο³.

Ἄς ἐπιτραπῇ μίᾳ εἰσέτι παρατήρησις ἐπὶ τῆς περιγραφῆς τοῦ Ἡροδότου. Προκαλεῖ ἐκπληξιν, πόσον ὀλίγα ἀνακοινοῖ οὗτος περὶ τῶν ἐμπορευμάτων, τὰ ὅποια μετεφέροντο διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ περιγραφείσης ἐμπορικῆς ὁδοῦ. Ταύτην μὲν περιγράφει ὅσον τὸ δυνατόν ἀκριθέστερα, περὶ τῶν ἐμπορευμάτων δὲ οὐδὲν σχεδὸν λέγει. Ἄλλωστε τοῦτο εἶναι ἡ συνήθειά του. Αὕτη εἶναι τόσο χαρακτηριστικὴ, ὥστε θὰ ἠδύνατό τις σχεδὸν νὰ συμπεράνῃ, ὅτι ἦτο ἔμπορος καὶ συμφώνως πρὸς τὴν συνήθειαν τῶν ἐμπορευομένων παρεσιώπησε τὰ ἀντικείμενα τοῦ ἐμπορίου του.

Μετάφρασις Γ. ΧΑΛΚΙΟΠΟΥΛΟΥ

¹ Προκόπιος, Πόλεμος τῶν Γότθων IV 5.

² Plinius : VI 24.

³ R. Hennig : *Terrae incognitae*. I Leiden 1936. S. 63.